

**UNIVERSITAT
JAUME·I**

TREBALL FINAL DE GRAU EN MESTRE/A D'EDUCACIÓ PRIMÀRIA

**El dibuix infantil com a eina per a conèixer
l'entorn familiar dels alumnes**

Nom de l'alumne: Alba Roca Gavaldà

Nom del tutor/a de TFG: Ester Ventura Chalmeta

Àrea de Coneixement: Didàctica de l'Expressió Plàstica

Curs acadèmic: 2020-2021

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ	3
1.1. Justificació de la temàtica escollida	3
1.2. Introducció teòrica	4
2. MARC TEÒRIC	5
3. METODOLOGIA	7
4. DESENVOLUPAMENT DEL TREBALL	9
5. ANÀLISI I RESULTATS DEL CONTINGUT	10
6. CONCLUSIONS I VALORACIÓ PERSONAL	14
7. BIBLIOGRAFIA Y WEBGRAFIA	15
8. ANNEXOS	16
8.1. Dibuixos dels participants	16
8.2. Transcripcions de les entrevistes	16

Resum

El dibuix infantil és una activitat que ens proporciona una gran font d'informació per als docents, ja que ens permet entendre de manera indirecta als xiquets amb els quals estem tractant. Ens inviten a conèixer els seus interessos, preferències, pors, gustos o fins i tot allò que veritablement els preocupa, i en l'actualitat, la societat en si hi mostrem generalment un alt percentatge de desatenció. És per això que amb el següent estudi d'investigació, pretenc endinsar-me en la percepció que els xiquets i xiquetes de la classe de 2n de Primària del CEIP Manel Garcia Grau de Castelló, tenen sobre tres aspectes claus com ara són la casa, la família, a més també de les relacions afectives que poden arribar a tenir amb els seus membres, utilitzant com a font principal d'informació els seus dibuixos.

Paraules clau

Dibuix infantil, percepció, relacions afectives.

Resumen

El dibujo infantil es una actividad que nos proporciona una gran fuente de información para los docentes, ya que nos permite entender de manera indirecta a los niños con los que estamos tratando. Nos invitan a conocer sus intereses, preferencias, miedos, gustos o incluso todo aquello que verdaderamente les preocupa, y en la actualidad, la sociedad en sí mostramos generalmente un alto porcentaje de desatención. Es por eso que el siguiente estudio de investigación, pretendo adentrarme en la percepción que los niños y niñas de la clase de 2n de Primaria del CEIP Manel Garcia Grau de Castellón, tienen sobre tres aspectos claves como ahora son la casa, la familia, además también de las relaciones afectivas que pueden llegar a tener con sus miembros, utilizando como fuente principal de información sus dibujos.

Palabras clave

Dibujo infantil, percepción, relaciones afectivas

Abstract

Children's drawing is an activity that provides us with a great source of information for teachers, as it allows us to understand indirectly the children we are dealing with. They invite us to know their interests, preferences, fears, tastes or even everything that really concerns them, and today, society itself generally show a high percentage of neglect. That is why the following research study, I intend to delv into the perception that the children of the 2n primary class of CEIP Manel Garcia Grau de Castellón, have about three key aspects such

as now the house, the family, as well as the affective relationships they can have with their members, using as the main source of information their drawings.

Keywords

Child drawing, perception, affective relationships

1. INTRODUCCIÓ

1.1. Justificació de la temàtica escollida

Sempre he sigut conscient que al final d'aquesta etapa formativa en què em trobe, hauria de fer un treball com el que anem a veure a continuació, però mai hauria imaginat la rapidesa amb la qual han passat aquests darrers quatre anys.

És per això, que si he de ser sincera, quan per primer cop em van parlar sobre el TFG no sabia ben bé quina temàtica hi anava a tractar. En canvi, sí que tenia una cosa molt clara, i era que anava a fer un treball experimental per tal de treure-li tot el suc possible a les meues pràctiques.

El més important de tot aquest assumpte, és que tot va començar arran d'un sopar de divendres al bar amb les meues amigues. Un dels primers temes que ens van sorgir a la taula, va ser el fet de desenvolupar un treball com aquest, i, evidentment un dels que més ens preocupava. Els vaig plantejar diversos principis d'interès, que era el que tenia present fins a aquell moment, i una d'elles, em va pegar una volta a tot allò que havia anomenat i em va suggerir desenvolupar tot això que podreu veure a continuació.

A partir d'aquell moment, vaig estar indagant durant setmanes sobre allò que definitivament volia portar a terme i, finalment, vaig donar la meua temàtica com a escollida.

Així doncs, tal com podreu veure, el treball que trobem a continuació, està centrat dintre de l'àmbit de l'Expressió Plàstica i bàsicament es basa en una anàlisi profund sobre tot allò que els xiquets i xiquetes ens intenten transmetre a partir dels seus dibuixos. Concretament, em centraré en la percepció de la casa i del seu àmbit familiar.

1.2. Introducció teòrica

Molts cops, els nostres alumnes presenten dificultats tant socials, com afectives, o fins i tot emocionals i d'aprenentatge. És per això, que tot i no trobar-nos dintre de la rama de la psicologia, com a futurs docents que serem, considere que tenim una necessitat, un deure o fins i tot una obligació de formació important a l'hora d'interpretar aspectes com aquests. Amb això, m'agradaria mencionar que un dels meus objectius principals estaria en poder detectar qüestions com les que he mencionat anteriorment, ja que no som sols uns simples transferidors de coneixements.

Així mateix, la hipòtesi inicial de la qual parteix aquest treball, és esbrinar si veritablement l'anàlisi d'un dibuix ens pot donar la informació suficient d'un subjecte per a conèixer-lo i

comprovar la seua vida emocional per tal de visualitzar els seus problemes i poder ajudar-lo segons la situació que es plantege.

Si volem dur a terme un bon treball, haurem de pegar-li un cop d'ull als principis pel que al dibuix respecta, i com aquest, ha anat prenent especial importància al llarg dels anys.

És per això, que per tal de començar, haurem de mencionar a un dels primers que el van utilitzar, sí, estem parlant dels Homo erectus i de la seua representació de caça durant l'època de les cavernes.

Plató, en canvi, tampoc es va quedar enrere i al costat del seu deixeble Aristòtil, van determinar els dibuixos, com a un aspecte fonamental per a la nostra vida, i sobretot també per als infants i el seu desenvolupament.

Si seguim avançant, trobarem també èpoques destacades com ara l'Antic Egipte, on els utilitzaven no sols per expressar-se i comunicar-se, sinó que també per a parlar d'història i de creences religioses.

D'altra banda, pel que fa al Renaixement, es va anar adquirint una major importància quant al context cognitiu i religiós i a més a més, es van incorporar també d'altres estris com ara el paper i el llapis de grafit, sent una nova manera de representar el realisme.

Si comencem a entrar més a dintre de l'àmbit del qual volem parlar, haurem de dir que els seus inicis pel que fa al reconeixement van començar durant el segle XX. Vigotsky (2003) va indicar al seu llibre "La imaginación y el arte en la infancia" que mitjançant els dibuixos, es poden desenvolupar processos d'investigació.

I més tard, tot aquest conjunt de tècniques comencen a agafar cada cop més importància, de manera que són utilitzats fins i tot per poder obtenir diagnòstics.

Tot això, fins a arribar a Porot (1950), considerat com al primer a crear aquesta tècnica que posarem en pràctica al llarg del treball. D'altra banda, Corman (1961) que és amb el que ens centrarem, tot i coincidir amb molts dels aspectes de l'autor que hem mencionat, s'encarrega de desenvolupar un altre sentit d'aquest test del qual parlàvem. Aquest autor, afirma que mitjançant el dibuix, podem aconseguir que els xiquets i xiquetes s'expressen de manera oberta, cosa que possiblement els dificultaria d'altres maneres i l'interpreta d'acord amb tres plànols: el gràfic, el de les estructures formals i el de contingut.

2. MARC TEÒRIC

Per poder començar, se'ns fa imprescindible definir el concepte del dibuix en si mateix per tal de poder partir d'una base. Hi ha un barem molt extens, que va des d'allò més senzill, fins a tot allò més complex, però cal establir un fonament, amb el que el definim "com a una forma en què la persona que representa el dibuix es comunica o s'expressa" (Crespo, 2015, p.60).

En canvi, d'altres autors com George-Henri Luquet aporten d'altres definicions del dibuix com a "un conjunto de trazos cuya ejecución ha sido determinada por la intención de representar un objeto real, háyase obtenido o no el parecido buscado" (1978, p. 103).

La intenció d'aquests dibuixos dels quals parlàvem, va una mica més enllà de realitzar una simple reproducció gràfica, sinó que a més, també acaba sent una manera d'expressar-se de manera natural pel subjecte. Ortega ens diu que "el dibuix dels nins s'ha entès històricament com manifestació universal" (2014, p. 129). Per tant, hem de considerar aquesta qualitat com quelcom que neix d'ells mateixos.

És a dir, podem arribar a la conclusió que amb aquestes il·lustracions de les que parlàvem, *"el niño nos da más que un dibujo o una escultura; nos proporciona una parte de sí mismo: cómo piensa, cómo siente y cómo ve"* (Lowenfeld y Brittain, 1970, p. 15).

És per això que, a banda de l'expressió, s'ha de dir que aquestes representacions no sols van lligades a un únic factor, sinó que també a altres conceptes com ara el desenvolupament o fins i tot la maduració del propi alumne. Per als xiquets, l'acte de dibuixar "impulsa el creixement del procés de simbolització general, dibuixar desenvolupa la seva capacitat d'expressió i per finalitzar, dibuixar impulsa la seva creativitat" (Acaso, 2000, p.42).

En altres paraules, tot i que aquests dibuixos comencen a sorgir a partir de la infància, l'evolució d'aquests dependran de molts altres factors.

Concretament, del pas obligat per una sèrie d'estats evolutius en el que, malgrat això, poden donar-se períodes de regressió, la tendència generalitzada cap a la fita del realisme i, per finalitzar, la representació d'objectes i situacions a conseqüència de l'experiència, de manera que el nin fusiona l'observat amb què sap de les coses, obtenint una representació de caràcter sintètic. (Ortega, 2014, p.129)

Cal insistir que, tal com s'ha mencionat en altres apartats, "el profesor no debería considerarse un experto en el uso de estas técnicas de diagnóstico psicológico pero sí

podría emplearlas en cierta medida, siempre que tenga conocimientos amplios y objetivos del tema, siendo asesorado por un profesional en psicodiagnóstico”. (González, 1989).

D'aquesta manera, si els mestres tinguessin un coneixement més ampli, podrien fer la funció d'un pont, per tal de transportar la informació necessària i poder detectar i prevenir qualsevol tipus de problema amb els seus xiquets.

Per últim, i un cop arribats a aquest punt, sols caldrà tenir en compte cadascuna de les famílies a les que formen parts els nostres xiquets, ja que “juega un papel crucial en el desarrollo de los niños, tanto que se puede afirmar que es el contexto de desarrollo por excelencia durante los primeros años de vida de los seres humanos” (Muñoz Silva, 2005, p.148).

Però la veritat és que hem d'aturar-nos a reflexionar sobre això que hem esmentat, ja que acaba sent més complex del que pareix. Haurem de tenir en compte que:

Los modelos de familias han variado a lo largo de la historia, no obstante innumerables veces se confunde lo esencial de la familia con cuestiones netamente contingentes a la época en la que esa familia se piensa, la pregunta que cabe es ¿qué elementos se mantienen y cuales sufren cambios a partir de las practicas originales específicas que la constituyen en cada momento histórico y social? Las variables sujetas a modificaciones son aquellas que refieren a la conformación familiar, nuevos vínculos estarían emplazando la estructura paterno-filial, de modo que cuando hoy en día se habla de familia no se la piensa según el modelo tradicional sino que hay diversidad de modelos existentes: familias monoparentales, homoparentales, familias ensambladas, conviventes, etc. (Laplace, 2013, p.2)

3. METODOLOGIA

Tal com he mencionat anteriorment, la teoria per la qual es desenvolupa aquest treball es causada per l'interés de conèixer als alumnes d'una manera més pròxima. A més, també com a futurs docents que serem, d'intentar anar un pas més enllà i comprendre als estudiants per tal de veure a través dels seus ulls.

En certa manera, sabem que a partir d'aquests dibuixos dels quals parlàvem, poden fer-nos conèixer fins als detalls més petits, però possiblement, encara no li hem acabat de treure tot el suc que realment hi tenen.

Així és que, per tal de començar, haurem de contextualitzar el lloc on s'ha dut a terme aquesta anàlisi, i per això, haurem de traslladar-nos a la classe de 2n B del CEIP Manel Garcia Grau de Castelló, lloc on he dut a terme les meues pràctiques educatives.

Aquesta aula es compon per un total de 23 alumnes, dels quals ningú presenta necessitats educatives especials.

Per poder escollir una mostra d'entre tots els alumnes i poder veure diferents variacions, s'han seleccionat els estudiants mitjançant un mostreig aleatori estratificat en funció de les famílies de cadascun d'ells. Aquest, consisteix a considerar diverses categories que acaben sent diferents entre si. És a dir, el que aquests tipus de mostreigs pretenen, és assegurar que tots i cadascun dels estrats que ens interessin, estiguen representats adequadament dintre de la mostra que volem obtenir.

A escala global, és molt difícil determinar per exemple, que les diverses famílies escollides i que representen cadascun dels estrats, simbolitzen generalment a tota la població. Però d'alguna manera, per al que ens serveix això és per tal d'analitzar el que hi trobem a la classe en funció de la premissa escollida.

Deixant de banda tot el que hem mencionat fins ara, haurem de començar a parlar pel que a la metodologia respecta més concretament. Així doncs, la que s'ha seguit per tal de dur a terme aquesta investigació correspon a una de caràcter qualitatiu. Tal com indica el nom, les dades obtingudes es reben mitjançant l'ajuda d'entrevistes, documents o com bé és el cas, a partir de l'observació i anàlisi del producte obtingut pels participants.

En aquest aspecte, l'estudi de casos ens ajudarà al llarg de la nostra investigació per tal d'entendre un tema determinat, sent en aquest cas, el concepte de família que cadascun dels nostres xiquets haurà de representar als seus dibuixos.

Així mateix, per poder obtenir tot això que hem esmentat, serà necessari l'ús de diferents tècniques de recollida d'informació. Primerament, l'observació serà una de les més importants, ja que ens permetrà descobrir l'execució d'aquella part més important en la que aquest treball es centra, el dibuix. En definitiva, ens concedirà l'ajuda per tal de visualitzar aspectes com ara la posició de la fulla, l'actitud que els alumnes mostren en cada cas, a més també de les pauses que aquests puguin arribar a realitzar.

En segon lloc, l'entrevista que conforma les 10 preguntes, també serà un dels components importants per tal de poder acabar d'entendre i analitzar la relació que tots i cadascun d'aquests xiquets, mantenen amb les seues famílies.

En últim lloc, però no menys important, amb l'ajuda de l'estructura que Louis Corman (1967) ens facilita, i d'alguns autors com ara Laplace (2013) per poder identificar els trets més rellevants del dibuix, realitzarem un anàlisi de tota aquella informació obtinguda.

Finalment, amb tot allò que obtindrem, serà possible trobar, conèixer o fins i tot interpretar el tipus de família que el xiquet té o fins i tot la percepció que aquest hi té. Així doncs, en funció de les relacions de cadascú, podrem veure el producte de diferents dibuixos.

Consegüentment, un dels principals propòsits que aquest treball planteja és el fet d'observar i el fet de conèixer a partir d'aquestes il·lustracions, algunes de les característiques dels entorns familiars amb els quals viuen els nostres alumnes i el concepte que tenen d'elles.

Així mateix, d'entre un llarg llista d'objectius, en trobem d'alguns més específics com els que enumerarem a continuació:

- Conèixer les relacions afectives amb els familiars.
- Conèixer l'ambient amb què que viu cada xiquet.
- Com el subjecte veu als que el rodegen.
- Percebre el lloc que ocupa dintre del seu nucli familiar.

4. DESENVOLUPAMENT DEL TREBALL

Tal com hem dit en paràgrafs anteriors, el dibuix dels nostres alumnes, acaba sent un dels mitjans més importants per poder obtenir informació a l'hora de conèixer als xiquets amb els quals estem tractant. És per això, que per poder dur a terme l'anàlisi d'aquestes il·lustracions de les quals estem esmentant, ens basarem en l'estructura que Maurice Porot va fer néixer junt amb les respectives modificacions que més tard Corman hi va incorporar. Seguirem l'estructura d'aquests autors que hem esmentat, però a banda, també li haurem de pegar un cop d'ull a la guia d'aspectes que Laplace (2013) afirma a l'hora d'avaluar i que podrem trobar esmentats dintre del següent apartat.

És per això, que la manera de donar-li la sortida a tota aquesta investigació, parteix de la part no verbal. Així és que seguint les indicacions de Corman, una de les primeres consignes que se'ls ho donen als participants per tal de realitzar el dibuix és la següent: "Has de fer un dibuix de la teua família al lloc on tu vulgues". Seguidament, un cop tinguen clara la tasca a desenvolupar, els haurem de proporcionar els estris necessaris, com ara una fulla en blanc, un llapis i una goma d'esborrar per tal que aquests, ens puguen fer la representació de la qual parlàvem. Mentre es du a terme tot això, l'examinador, en aquest cas nosaltres, haurem d'anotar aspectes com ara les pauses, les vegades que esborra, l'actitud que mostra el xiquet, o i fins i tot l'ordre que segueix per tal d'obtenir el resultat final. A més a més, també haurem d'intentar evitar i tenir en compte tota possible distracció que ens puga sorgir.

Un cop realitzada amb èxit la primera part, és el torn d'escalar fins al segon esglaó. Aquesta segona fase de la qual parlem, consisteix a intentar extreure del xiquet mitjançant una sèrie de preguntes tot allò que sent, és a dir, intentar que s'expressi i que ens acabe verbalitzant tot allò que ha dibuixat. O siga, aquest objectiu de què parlem se centra a obtenir la màxima informació possible referent a allò que anteriorment s'ha dibuixat.

Durant la realització de totes aquestes qüestions, haurem d'anotar tot el que l'alumne ens diu, a més a més de prestar molta atenció a l'actitud que ens mostra i per últim, però no menys important, sense deixar de banda aquelles reaccions afectives que ens puga exposar. Sols d'aquesta manera, ens serà possible fer una interpretació dels dibuixos obtinguts.

En últim lloc, sols ens quedarà realitzar la interpretació d'allò obtingut, tenint en compte tota una sèrie de paràmetres com ara l'estructura que presenta, el grau de perfecció, la mida o fins i tot si apareixen animals.

5. ANÀLISI I RESULTATS DEL CONTINGUT

Per tal de dur a terme la interpretació dels dibuixos obtinguts pels xiquets, tant Laplace (2013) com Corman (1967), plantegen i tenen en compte tot un conjunt d'aspectes significatius dels quals alguns d'ells, nosaltres posarem en pràctica per tal d'entendre les relacions afectives que els nosatres alumnes tenen amb les seues famílies. És per això, que les premisses que inclourem a les nostres taules de dades, seran algunes com les que trobareu a continuació:

- Tamany: si el dibuix és massa gran i per tant, no cap a dintre del paper, podem dir que l'alumne destaca per l'orgull i la generositat. En canvi, si aquest ocupa la meitat, direm que ens trobem enfront d'una persona feliç. Així doncs, si el que trobem és un dibuix petit, parlarem d'un subjecte amb poca valoració de si mateix, sentiments d'inferioritat o tímid. D'altra banda també podem valorar el tamany amb relació amb les persones que apareixen, i poden variar en funció de la importància de cadascuna d'elles.
- Situació al pla: la part superior simbolitza als somiadors, representa el gran esforç que la persona probablement sent que fa o fins i tot somnis inabastibles. En canvi, si aquest està situat per la part inferior, mostra un subjecte amb falta de seguretat o probablement, també un grau alt en quant a la realitat. El sector de l'esquerra ens mostra una mirada al passat, de manera que aquella persona que dibuixa pot tendir a actuar impulsivament i amb una necessitat de satisfacció immediata. Molt probablement existeix una gran afecció amb la mare. Contràriament, si aquest dibuix està a la dreta probablement pugue tenir un comportament estable i controlat o una personalitat introvertida. Si aquest està situat al centre, ens trobem enfront de persones equilibrades, alegres i extrovertides.
- Ordre d'aparició dels personatges: probablement, la primera persona que el xiquet o xiqueta dibuixe serà amb aquella amb la que més identificació o autoritat pugue tenir dintre de l'àmbit familiar. La resta de personatges seran dibuixats en canvi, en funció de l'afectivitat. Si el subjecte es dibuixa a ell primer, entendrem que li agrada ser el centre d'atenció i li agrada sentir-se estimat, pel contrari, si es dibuixa l'últim, entendrem que no es valora el suficient i que té poca confiança en ell mateix, ja sigue per rivalitat entre germans, entre altres.
- Posició de l'autor: és important veure o el xiquet o la xiqueta es dibuixen a ells mateixos, ja que ens permetrà entendre les relacions familiars.

- Omissions: ens revelen que la persona que dibuixa es sent celosa, presionada, ignorada o fins i tot rebutjada per aquesta persona que està ometent. Hem de prestar atenció, perquè un alumne que no es dibuixa a ell mateix mostra situacions conflictives a casa.

Per poder analitzar els dibuixos, tindrem en compte els aspectes que hem mencionat anteriorment, a banda també d'incloure d'altres qüestions com les preguntes que ens han anat fent els xiquets i xiquetes o, bàsicament, comentaris.

Participant 1

Inicialment, el xiquet dibuixa els membres de la família, seguint l'ordre que s'enumera a continuació: el germà, la mare, el pare, la germana, la germana, el germà i per últim a ell, situant-se al costat del pare. Durant el dibuix em va preguntar diverses vegades si s'havia de dibuixar a ell mateix, cosa que tenint en compte la pauta que comentàvem anteriorment, pot fer-nos arribar a pensar que aquest del qual parlem, pot presentar diverses actituds conflictives a casa.

Si ens fixem en el dibuix, també haurem de destacar d'altres conceptes com ara la mida de les figures. És per això, que a primera vista, si ens fixem, el dibuix està situat al centre i ocupa gran part del full, cosa que ens dóna a entendre que es tracta d'una persona tant equilibrada com alegre.

Pel que fa a les figures, s'ha de dir que presenten la mateixa mida, a excepció dels pares. Evidentment, aquestes de les que parlem, varien en funció de la importància i del que possiblement el xiquet entén com a dimensions en la realitat. D'aquesta manera, de més gran a més petit trobem els pares, els seus germans, incloent-hi-se a ell mateix, i per últim, el germà més menut.

Com a aspectes rellevants, també podríem comentar que al moment de fer el dibuix, un dels dubtes que li van sorgir al xiquet, van ser que si al dibuix havia d'incloure un dels bebés que la seua mare havia perdut durant l'embaràs. Si seguim observant, també veurem un factor que destaca per sobre del dibuix, i és el fet que una de les seues germanes porta dibuixada al coll una medalla, segons al seu paréixer, perquè és una campiona. Probablement li tindrà molta més afectivitat que als altres germans.

Pel que fa al xiquet analitzat, podem dir que gaudeix d'unes bones relacions familiars, ja que durant l'entrevista ens explica que ell i la seua família es troben a casa jugant tots

junts a jocs de taula. Si ens endinsem una mica i observem més de prop, possiblement veurem que amb el pare hi tindrà més afectivitat que amb la mare, ja que la seua figura està representada al costat d'aquest. Tenint en compte les respostes de l'entrevista, és important mencionar que aquest, representa la seua figura d'aquell amb qui té menys afinitat a l'altra banda d'on ell està situat. Cal insistir que els petits conflictes d'atenció que ens puga mostrar el xiquet, possiblement ens són causats per la nombrosa família de germans de la que disposa.

Participant 2

Per començar, la xiqueta dibuixa els membres de la família, seguint l'ordre que s'enumera a continuació: la germana, la mare, ella, el pare, el germà, la germana, l'altra germana i la seua mascota.

Si valorem els aspectes gràfics, entre aquest dibuix i l'anterior, de seguida veurem tot un fum de comparacions per fer-li. Pel que fa a la mida, podem dir que ens ocupa la meitat del full, però, tot i això, molta gran part d'aquest acaba quedant buida. Tot això ens produeix una sensació d'un dibuix que realment és poc complet. És per això, que podem considerar a la xiqueta aparentment feliç, però tot i tenir en compte que té alguns trets de tímida, inhibició o un grau alt pel que fa a la realitat. A més a més, com aquesta il·lustració es troba completament a la part inferior, possiblement podríem atribuir-ho a tot un conjunt d'inseguretats a banda de ser tímida, tal com havíem mencionat anteriorment.

Pel que fa a les figures, s'ha de dir que presenten unes mides prou diferents. L'autora és la més petita, aspecte que podem entendre en funció de les dimensions de la realitat, però a diferència de l'anterior, aquest cop la mare és prou més menuda que una de les germanes, a més també del pare, aspecte que podem llegir com a la importància que mostren els diferents membres dintre de la família.

Pel que fa a la xiqueta analitzada, podem dir que en general gaudeix d'unes bones relacions familiars. Si ens fixem en el dibuix i a més, li peguem una mirada a l'entrevista, podem veure que aquella figura que dibuixa primer, correspon a aquella a la qual li té més estima, la seua mare. Convé destacar, que la figura de què parlàvem, la mare, està al centre tant de la nostra protagonista com d'una de les germanes, formant una pinya, de manera que la resta de la família, queda considerablement apartada d'aquest nucli del qual parlem. Tot això, ens porta a reflexionar que la xiqueta segurament té un vincle molt més fort o que bàsicament li té més estima tant a la mare com a la germana i familiars com

el pare i els tres germans, queden en un segon pla.

Participant 3

D'entrada, el xiquet dibuixa els membres de la família, seguint l'ordre que s'enumera a continuació: el padrastre, la mare i el xiquet.

En aquest dibuix, trobem una cosa nova que fins ara encara no havíem vist, i és que es tracta d'una il·lustració que no arriba a ocupar ni un quart de la fulla, per tant, és molt petita. És per això, que així a primeres, ja podríem treure algunes conclusions com ara poden ser que parlem d'un subjecte caracteritzat per tenir poca valoració de si mateix, sentiments d'inferioritat o fins i tot tímid.

Amb relació amb altres aspectes com ara vénen a ser la situació al pla, podem veure fàcilment que els personatges de la família se situen a la part esquerra de la fulla, cosa que ens mostra que hi ha una mirada al passat, de manera que la persona que està realitzant el dibuix té tendència a comportar-se de manera impulsiva a més de tenir unes necessitats que demanen satisfaccions immediates. A més, tot això també va lligat a tenir una gran afeció amb la mare.

Pel que fa a les figures, s'ha de dir que al mateix temps que en dibuixos anteriors, també presenten unes mides prou diferents. L'autor és el més petit, aspecte que podem entendre en funció de les dimensions de la realitat. Seguidament trobem a la mare, que és el punt de connexió entre el nostre participant i el seu padrastre, que és com ell l'anomena durant l'entrevista. Aquest xiquet, també inclou a la mascota com a un participant més de la família, tal com podem veure al dibuix.

Pel que fa al xiquet, podem dir que hi trobem alguns conflictes familiars. Només començar, ja hi trobem una cosa que ens crida prou l'atenció i és que fa una omisió que és considerablement important, el seu pare. Quan ens trobem enfront d'una omisió com aquestes, es poden donar casos com ara poden ser que la persona que dibuixa se sent celosa, pressionada, ignorada o fins i tot rebutjada per aquest subjecte que s'omet. En aquest cas, desconeixem els motius. En aquest cas, l'entrevista ens acaba aclarint allò que el dibuix també reflecteix. Per començar, el xiquet té una clara preferència pel seu padrastre, ja que aquest juga més amb ell i no s'enfada. D'altra banda no li agrada estar tant amb el seu pare i per últim, la seua mare és el principal focus d'atenció. És amb la que més li agrada estar i la més prioritària dintre de jerarquia familiar.

Participant 4

D'entrada, la xiqueta dibuixa els membres de la família, seguint l'ordre que s'enumera a continuació: la mare, el pare, ella mateixa i el seu germà.

Si valorem els aspectes gràfics, podem veure que aquest dibuix s'assimila prou al del primer participant que hem analitzat. Aquest, està situat al centre, cosa que ens porta a pensar que ens trobem enfront d'una persona tant equilibrada, com alegre o fins i tot extrovertida. Pel que fa al tamany, podríem dir que té una bona proporció i això, ens porta a pensar que a banda de les característiques que hem mencionat abans, també en trobem d'altres com ara les d'una persona feliç.

Pel que a les figures respecta, trobem exactament el mateix tamany tant per al pare com per a la mare, i d'alguna manera, implica que per a la xiqueta els dos tenen el mateix nivell d'importància. A més, també trobem la mateixa mida tant per a la seua figura com per a la del seu germà, cosa que molt possiblement ens podria indicar que des del seu punt de vista acaben rebent el mateix tracte.

Així doncs, una vegada hem vist el dibuix i algunes de les seues característiques més principals, podem arribar a la conclusió que en definitiva, la xiqueta gaudeix d'unes bones relacions familiars. Tot aquesta informació pren força a partir de l'entrevista, on ens explica que tant ella com la seua família surten a passejar pel bosc. Si hem de parlar de tractes, considero que té la mateixa estima en quant a les dos figures paternals. Dibuixa primer a la mare, però en canvi, aquesta es dibuixa al costat del pare. Durant l'entrevista diu que li agrada estar amb el seu pare perquè l'estima molt, però en canvi, es mostra imparcial a l'hora d'escollir amb qui no li agrada estar.

Participant 5

D'entrada, el xiquet dibuixa els membres de la família, seguint l'ordre que s'enumera a continuació: ell mateix, la seua germana, el pare i la mare.

En aquest dibuix, es reflexa quasi tot el que hem explicat dintre de la situació del quadre anterior. De la mateixa manera, trobem un dibuix considerablement centralitzat que ens fa entendre que està determinada en funció de característiques com l'equilibri, l'alegria o fins i tot que aquest pugui ser extrovertit. A més a més i tal i com hem dit anteriorment, la proporció d'aquest simbolitza una persona feliç.

Si hi ha alguna cosa que s'ha de dir que és diferent, és que en aquest cas, el nostre autor, és el primer en dibuixar-se, fet que encara no s'havia donat en tots les il·lustracions analitzades fins al moment. Per tant, si el subjecte es dibuixa a ell primer, entendrem que li agrada ser el centre d'atenció o que probablement li agrada sentir-se estimat.

Pel que a les figures respecta, trobem exactament el mateix que per al dibuix de la participant 4. El tamany tant per al pare com per a la mare és el mateix, reflexant el mateix nivell d'importància. A més, també trobem la mateixa mida tant per a la seua figura com per a la del seua germana, cosa que molt possiblement ens podria indicar que els dos germans rebent el mateix tracte.

D'aquesta manera, i pel que fa a tot el que hem vist, podem conclure que aquest xiquet també gaudeix d'unes bones relacions familiars. Corroborem tota aquesta informació mitjançant l'entrevista, on ens explica que tant ell com la seua família surten a passejar pel bosc. Aquesta informació, coincideix amb la de la participant anterior perquè evidentment són germans. Però en aquest cas, si hem de parlar de tractes, l'autor tot i ser el primer que es dibuixa, no es situa al costat dels seus pares, sinó que de la seua germana. Podriem dir que possiblement és aquella amb la que hi té més estima o aquella que veu més propera pel que fa als líders familiars.

6. CONCLUSIONS I VALORACIÓ PERSONAL

Tal com he dit en nombrosos apartats, un dels objectius principals d'aquest treball, era poder observar i conèixer l'entorn en el qual els alumnes viuen, tot i això, a partir dels dibuixos que han realitzat durant aquesta pràctica. És a dir, poder veure a través dels seus ulls, tot el que una persona, a primera vista no sap.

Gràcies a les entrevistes realitzades i seguint patrons com els de Corman (1967) i Laplace (2013), m'ha sigut possible conèixer aquestes relacions de les quals parlavem. A més a més, amb l'ordre d'aparició dels diferents personatges, també ens ha sigut veritablement fàcil poder veure quin ordre ocupa cadascun dels alumnes dintre de les diferents jerarquies familiars.

La veritat és que quan vaig començar a fer aquest treball no em plantejava per a res, que els resultats obtinguts fossin aquests. Evidentment, el període que porte al col·legi donant classes i assistint a les reunions de pares al costat dels meus tutors, m'ha permès apropar-me a la realitat de cadascun dels alumnes i conèixer-los. És per això, que quasi tot allò que hem obtingut i que podrem visualitzar dintre de l'apartat dels resultats transcrits a partir de les imatges, ho he pogut anar coneixent també a mesura del pas d'aquest període. Llavors, molts dels resultats aconseguits no m'han aportat sorpresa, ja que ja era sabedora de moltes de les situacions que s'hi plantegen a les il·lustracions.

Així doncs, amb aquest s'ha pogut donar resposta a aquelles hipòtesis que s'havien plantejat inicialment, podent afirmar que realment, la interpretació dels dibuixos infantils ens permeten tenir una visió de totes aquelles característiques que els nostres xiquets ens plantegen tant en l'àmbit cognitiu i de personalitat com del nivell d'afectivitat que mantenen amb les seues famílies.

Analitzar els seus dissenys, ha implicat obrir la porta de les emocions, permetent-nos conèixer les seues relacions afectives, els membres de la família que més importants són per a ells, amb qui els agrada estar més i amb qui menys, o quin de tots pot ser més o menys feliç però sobretot, i generalment, la seua part emocional, com es senten amb ells mateixos i la relació que tenen amb l'entorn i les seues famílies. He pogut veure a més, que per a ells, la família és molt important i que les relacions són, per unes circumstàncies o altres molt diferent, ja que hi ha membres molt idealitzats a diferència d'altres amb una distància afectiva considerablement important entre els pares.

Per acabar, m'agradaria recalcar tots aquells nous coneixements que m'emporto amb aquest treball, ja que m'ha donat la possibilitat d'endinsar-me una mica més en factors que de cara al meu futur com a docent hi aprofitaré.

7. BIBLIOGRAFIA I WEBGRAFIA

- Acaso, M. (2000). Simbolización, expresión y creatividad: tres propuestas sobre la necesidad de desarrollar la expresión plástica infantil. *Arte, Individuo y Sociedad*. 12, 41-47.
- Corman, L. (1967). El test del dibujo de la familia. Buenos Aires. Kapelusz.
- Crespo, B. (2015). El dibujo, un cuerpo de doctrina. Líneas y trazos revisionistas del concepto de dibujo. *Odas*. 9, 58-74.
- González, M. T. (1989). El dibujo infantil en el psicodiagnóstico escolar. *Aula*, 2, 99- 113.
- Laplace, V. (2013). El dibujo de la familia: su valor clínico desde un enfoque psicoanalítico. Recuperado de: http://www.academia.edu/11096382/EL_DIBUJO_DE_LA_FAMILIA_su_valor_cl%C3%ADnico_desde_un_enfoque_psicoanal%C3%ADtico
- Lowenfeld, V, y Britain, W.L. (1972). Desarrollo de la capacidad creadora. Buenos Aires: Kapeluz
- León González, S. (2009). El dibujo de la familia en educación infantil. *Revista Digital: Innovación y experiencias educativas*. 15, 2-9.
- Luquet, G. H. (1978). El dibujo infantil. Barcelona, España: Médica y Técnica, S.A.
- Muñoz, A. (2005). La familia como contexto de desarrollo infantil. Dimensiones de análisis relevantes para la intervención educativa y social. *Portularia*, 5(2), 147- 163.
- Ortega, I. (2014). Repetición, estereotipo y dibujo infantil. *Arteterapia: Papeles de arteterapia y educación artística para la inclusión social*. 9, 125-144.
- Vygotsky, L. (2003). La imaginación y el arte en la infancia. Akal: Madrid

8. ANNEXOS

8.1. Dibuixos dels participants

Figura 1. Participant 1

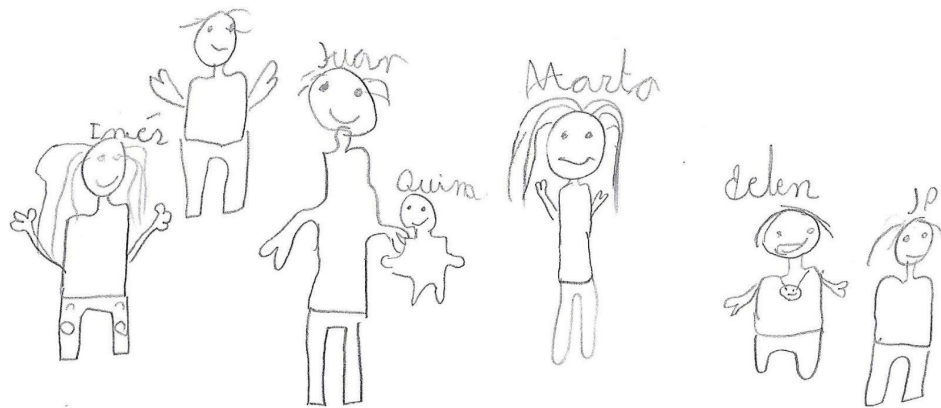

Figura 2. Participant 2

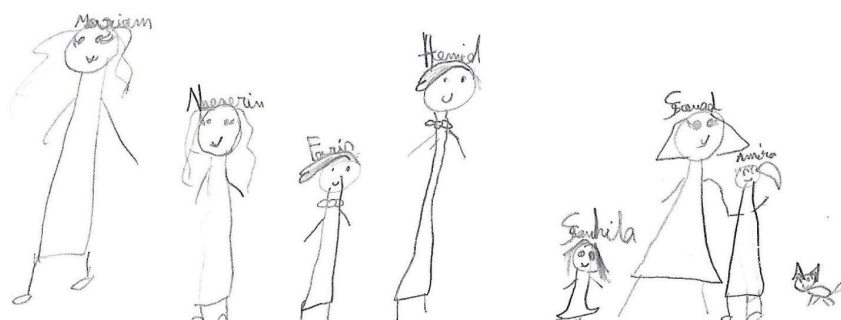

Figura 3. Participant 3

Figura 4. Participant 4

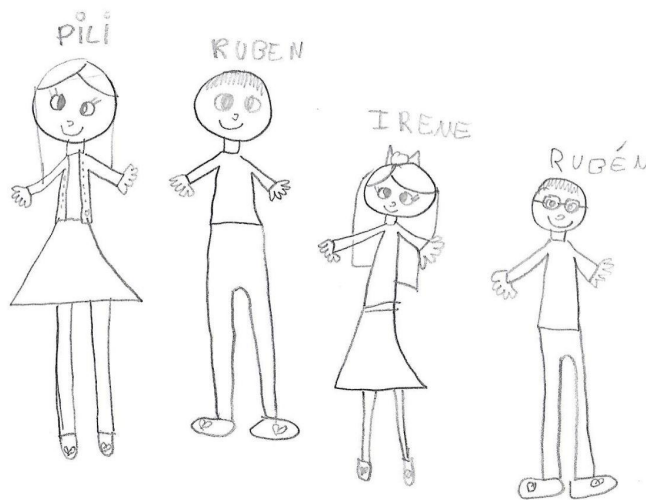
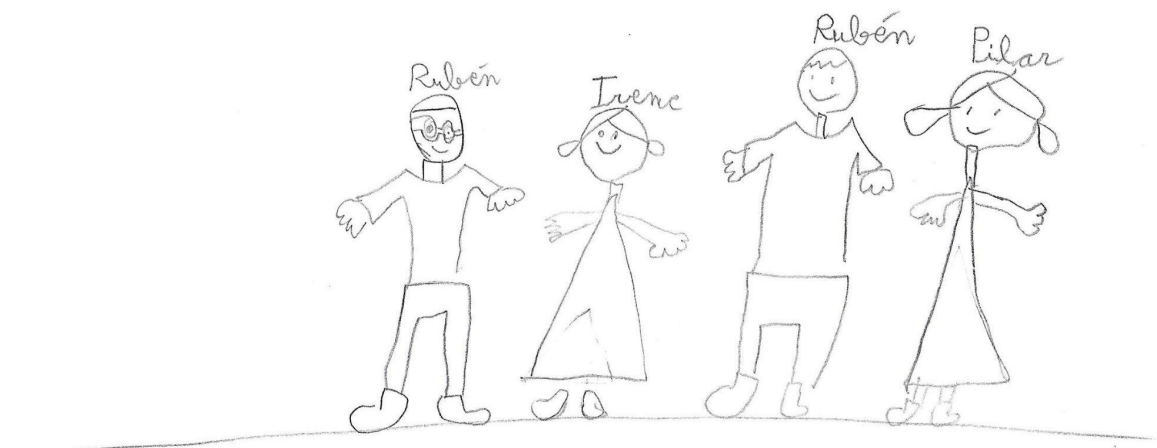

Figura 5. Participant 5

8.2. Transcripcions de les entrevistes

PARTICIPANT 1: xiquet de 7 anys

1. Ara farem unes preguntes sobre el dibuix. D'acord?

Vale.

2. On podries dir-me que esteu la teua família i tu al dibuix?

A casa meua.

3. I què esteu fent?

(...) Jugar a jocs de taula.

4. Qui és el més bo de tots? Per què?

mmm...Quim, perquè és el que menys pega, encara que es pega a ell mateix. No plora casi res, i...és tranquil.

5. En qui no t'agrada estar tant? Per què?

JP, perquè casi sempre ens enfadem, encara que hi ha moments que juguem junts, peeeeerò, casi sempre me fa bromes i me pega.

6. En qui t'agrade estar més? Per què?

No se, en Belén perquè ella també hi ha vegades que me pega i això. Ahir ma mare se va enfadar i ella "l'astava" repetint i después ella va dir i después ma mare va dir "tu callate" i después Belén va repetir a ma mare "tu callate".

7. Qui és el més feliç de tots?

Inés.

8. Qui és el més trist?

Jo.

PARTICIPANT 2: xiqueta de 7 anys

1. Ara farem unes preguntes sobre el dibuix. D'acord?

Vale.

2. On podries dir-me que esteu la teua família i tu al dibuix?

En un sitio para hacer fotos.

3. I què esteu fent?

Esperando nuestro turno a la foto mientras jugamos a algo.

4. Qui és el més bo de tots? Per què?

Mi madre, porque es muy buena.

.

5. En qui no t'agrada estar tant? Per què?

Con mi hermana porque a veces es un poquito pesada.

6. En qui t'agrada estar més? Per què?

Con mi madre porque siempre juega conmigo.

7. Qui és el més feliç de tots?

Yo, mi madre, mi hermana, mi otra hermana, mi padre, mi otro hermano y mi gato.

8. Qui és el més trist?

Mi hermana, porque muchas veces cuando viene su amiga y quiere jugar con ella se enfada y se pone triste.

PARTICIPANT 3: xiquet de 7 anys

1. Ara farem unes preguntes sobre el dibuix. D'acord?

Vale.

2. On podries dir-me que esteu la teua família i tu al dibuix?

En casa.

3. I què esteu fent?

Jugar.

4. Qui és el més bo de tots? Per què?

Mi padrastro, porque le gusta jugar conmigo y se enfada muy poco.

5. En qui no t'agrada estar tant? Per què?

Mi papa.

6. En qui t'agrada estar més? Per què?

Con mi mamá porque me cuida bien y me gusta estar con ella.

7. Qui és el més feliç de tots?

Mi gato.

8. Qui és el més trist?

Nadie.

PARTICIPANT 4: xiqueta de 8 anys

1. Ara farem unes preguntes sobre el dibuix. D'acord?

Vale.

2. On podries dir-me que esteu la teua família i tu al dibuix?

Al bosc.

3. I què esteu fent?

Passejar.

4. Qui és el més bo de tots? Per què?

Jo, no ho sé.

5. En qui no t'agrada estar tant? Per què?

No ho sé.

6. En qui t'agrada estar més? Per què?

Amb el meu pare, perquè le quiero mucho.

7. Qui és el més feliç de tots?

Rubén.

8. Qui és el més trist?

Jo.

PARTICIPANT 5: xiquet de 8 anys

1. Ara farem unes preguntes sobre el dibuix. D'acord?

Vale.

2. On podries dir-me que esteu la teua família i tu al dibuix?

En el campo.

3. I què esteu fent?

Ir a pasear.

4. Qui és el més bo de tots? Per què?

Jo, porque Irene siempre se cansa.

5. En qui no t'agrada estar tant? Per què?

Con nadie, me gusta estar con todos.

6. En qui t'agrada estar més? Per què?

Con nadie, me gusta estar con todos.

7. Qui és el més feliç de tots?

Yo.

8. Qui és el més trist?

No sé.